

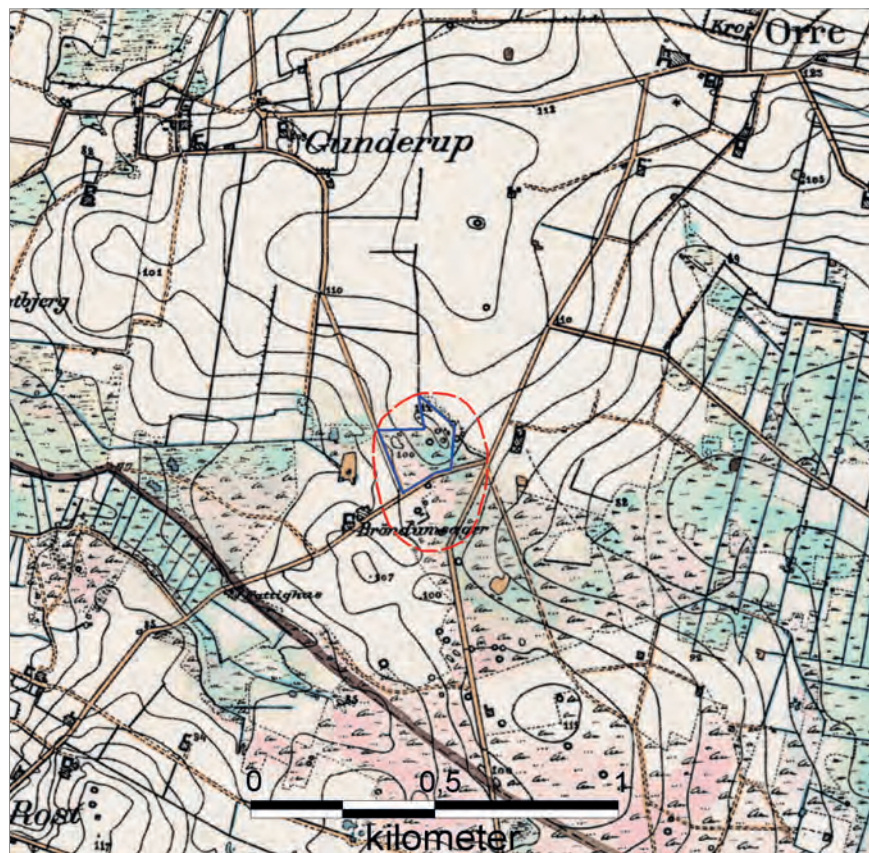
Gensyn med tuegravpladsen ved Årre

Tine Lorange

"... et par dage endnu, så kan jeg ikke mere." Således skrev Andreas Peter Madsen i et brev til Nationalmuseet under sit ophold på Årre Kro i 1892. Han hentydede med disse ord til udgravningen på den store tuegravplads fra jernalderen lidt sydvest for Årre, hvor han havde arbejdet de seneste par uger.

Det var den første af, ind til videre, tre undersøgelser, der har fundet sted på én af landets største tuegravpladser. Siden har C.J. Becker over to sæsoner i 1953-54 foretaget et par mindre udgravninger og senest, i efteråret 2008, fik Museet for Varde By og Omegn en sjælden lejlighed til at grave på denne kendte og klassiske lokalitet. Årsagen var det 52 km lange jordkabel, der skulle graves ned i forbindelse med opførelsen af havvindmølleparken Horns Rev 2.¹

Tilbage i 1892 da A.P. Madsen besøgte stedet, var der stadig synlige tuer i landskabet, for store dele af gravpladsen lå endnu i hede. I dag er heden for længst opdyrket og de synlige spor af den enorme gravplads er helt forsvundet. Alligevel er der stadig nye opdagelser at gøre, for under mulden ligger endnu rester af de op mod 1000 begravelser, der her blev foretaget for næsten 2500 år siden.

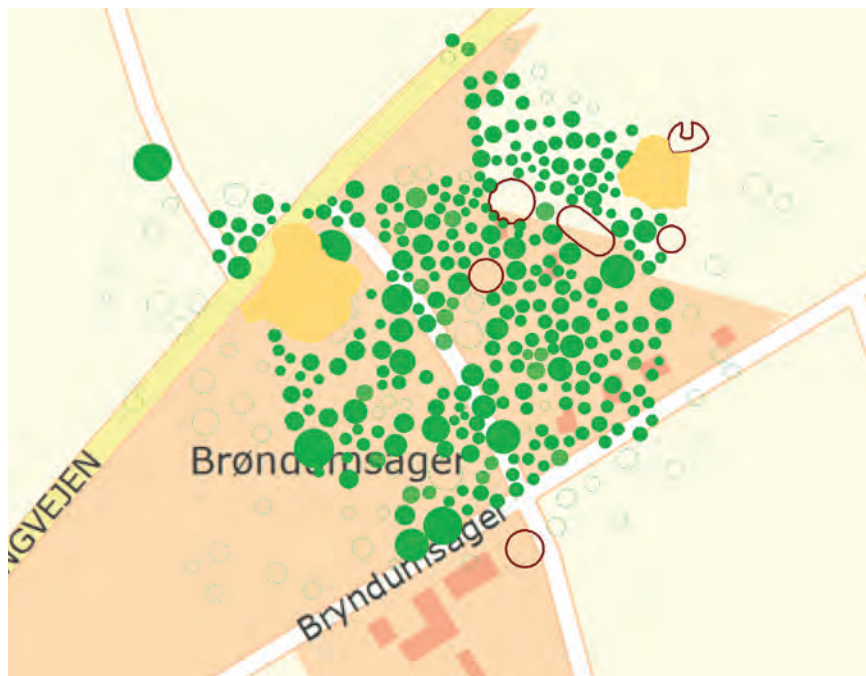
Madsens undersøgelse afsat på Generalstabens høje målebladkort, som var det kort han selv brugte. Blå streg indikerer selve udgravningen, mens den stiplede røde streg viser den anslåede udstrækning af hele gravpladsen. Læg mærke til at udgravningsområdet nøje følger kortets signatur for hede (lyngfarvet med kruseduller). Digitaliseret efter Madsens optegnelser i udgravningsberetningen, der opbevares i Nationalmuseets arkiv.

A.P. Madsens udgravning i 1892

Andreas Peter Madsen var ikke uddannet arkæolog, for det var der ikke rigtig nogen der var dengang tilbage i slutningen af 1800-tallet. Han havde en lang militærkarriere bag sig og havde været løjtnant og senere kaptajn i hæren under de slesvigske krige. Det var imidlertid hans uddannelse ved kunstakademiet og hans store interesse for oldtiden, der skaffede ham ansættelse på Nationalmuseet, som arkæologisk illustratør af oldsager og fortidsminder. Han havde dog også opgaver i felten og forestod flere arkæologiske udgravninger, bl.a. i forbindelse med sognebeskrivelsen – et landsdækkende registreringsprojekt af alle fortidsminder i landskabet, der fandt sted i årene 1873 til 1930.²

Fortidsminderegistreringen foregik ved herredsrejser, hvor Nationalmuseets udsendte medarbejdere typisk havde én til to dage til at beskrive hvert sogn. Det var i den forbindelse Madsen kom forbi Årre i 1892. Han forestod nemlig berejsningen af Skads (Skast) herred.

Det må hurtigt have stået klart for ham, at Årre sogn ikke kunne beskrives indenfor de to dage, der normalt var afsat til formålet og Madsen har fra begyndelsen været under enormt tidspres. Måske er det derfor, han desværre ikke malede en af de landskabsakvareller han ellers er mest kendt for. Ud over en beskrivelse af landskabet og registrering af de mange gravhøje, der ligger på stedet, begrænsede han

Madsens udgravning på et moderne kort. Inden for udgravningsområdet ses de udgravede tuer som grønne cirkler. Udenfor, i den opdyrkede ager, er tuer der stadig kunne anes markeret med stiplede cirkler. De fede brune omrids er ældre gravhøje og orange plamager sandgrave.

sin undersøgelse af jernaldergravpladsen til de synlige tuer. Formålet med herredsrejserne var netop at beskrive fortidsminderne, inden de blev pløjet væk, vurdere hvilke der var fredningsværdige og forsøge at udgrave resten. Madsens vurdering af gravpladsen var altså, at den del der lå i opdyrket ager ikke var til at redde, for tuerne var allerede så godt som pløjet væk.

I 1892 var Madsen en ældre herre på 72 år og han fik naturligvis hjælp af lokale arbejdsmænd og bønder til det

fysiske arbejde. Hans undersøgelser på gravpladsen bestod i at grave et hul ned i midten af hver tue, for at tage urnerne op. Ved denne metode undersøgte han 266 grave i løbet af tre-fire uger i sensommeren 1892.

Madsen havde ry for at være myreflittig, men desværre også jusket. Hans bidrag til sognebeskrivelsen regnes for at være mindre pålideligt, især mht. de overpløjede gravhøje, som han ikke altid fik registreret. Det gør sig også gældende på Brøndumsager.

De første resultater

To år efter udgravningen publicerede Madsen sine resultater.³ Han beskriver, hvordan tuerne lå helt tæt, store og små mellem hinanden, nogle endda så tæt at foden af den ene gik lidt op ad siden på den næste. De fleste af tuerne lå i størrelsesordenen 4-8 m i diameter med en højde på 30-60 cm, de største kunne dog nå op på 16 m x 85 cm og de mindste på 2½ m i diameter var blot 20 cm høje. På de største af tuerne lagde han desuden mærke til en rende rundt langs foden, i regelen var de 35-40 cm brede og 25-20 cm dybe. Mellem de lave tuer på gravpladsen sås desuden flere ældre høje fra sten- og bronzesalder, der alle på nær én allerede var undersøgt eller plyndret.

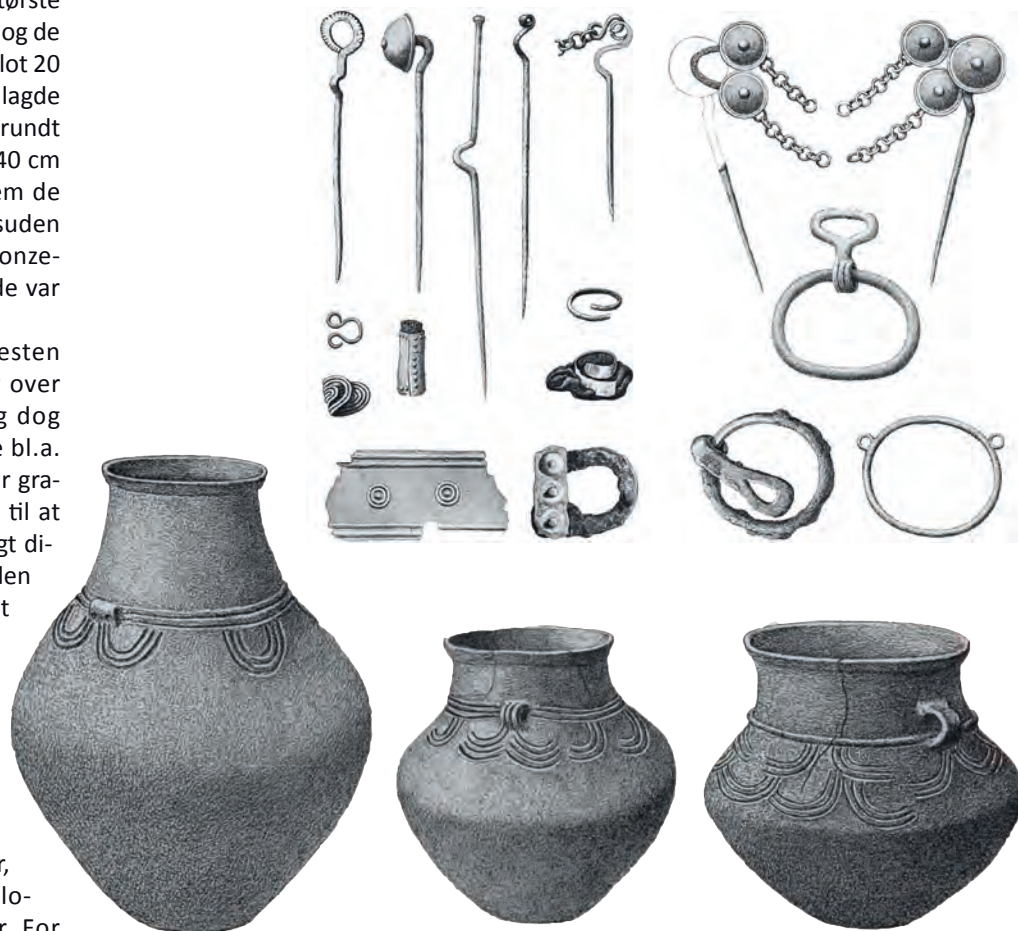
Tuerne var opbygget af næsten stenfrit sand og dækkede hver over én urnegrav, der i udformning dog kunne variere noget. Der kunne bl.a. være forskel på, hvor dybt de var gravet ned, ja nogle så slet ikke ud til at være gravet ned, men var anbragt direkte på jorden, kun dækket af den lave tue. Nogle grave indeholdt sten, enten som en foring omkring urnen, som et stentæppe over eller i tuen eller større flade sten kunne være anbragt oveni urnen som låg.

Madsen var en kræsen mand, der prioriterede behårdt. For det første udgravede han kun de tuer, der ikke havde været berørt af ploven eller tidligere plyndringer. For

det andet har han kun interesseret sig for de hele urner. Når man tager i betragtning, at alle fund dengang skulle fragtes helt til Nationalmuseet i København, kan man måske godt forstå, hvorfor han kasserede de fleste potteskår og kun tog de hele urner og metalgenstandene med sig. Af de i alt

266 udgravede tuer, var kun to helt fundtomme. I resten fandtes der mere eller mindre hele lerkar og i 80 af dem desuden metalsager.

Metalgenstandene er fortrinsvis dragtnåle af jern men der forekommer også øskenringe og små bronzerør. Sjældnere fund tæller bæltespænder

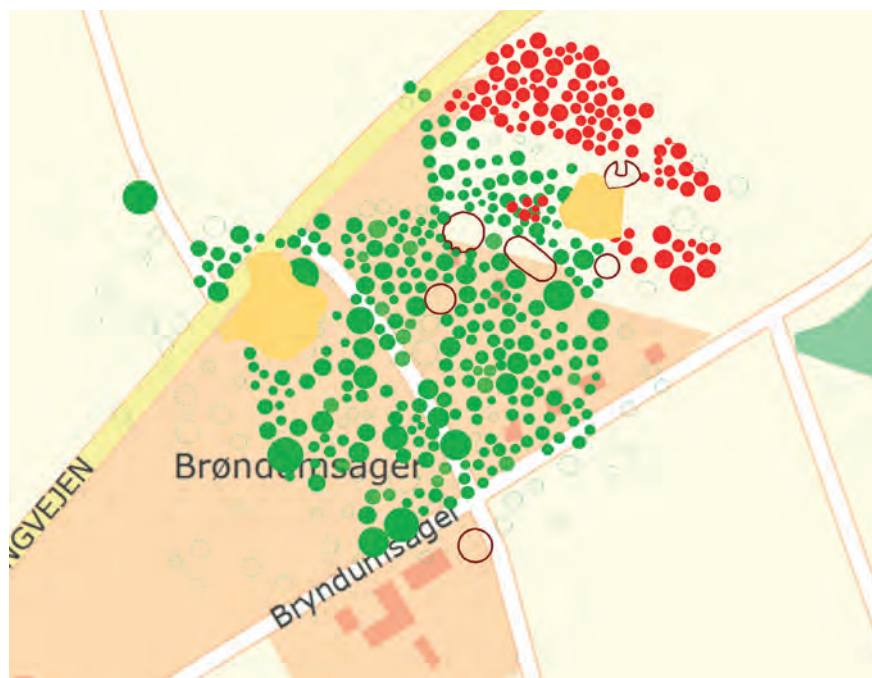

og fingerringe. Det lykkedes Madsen og hans folk at fremdrage 79 hele lerkar, hvoraf de 72 med rette kan kaldes urner, da de indeholdt brændte ben. To af karrene indeholdt kun jord, men sidestilles alligevel med urnerne i form og størrelse. De sidste fem var mindre kar, fundet sammen med eller indeni urnerne, betegnes bikar og opfattes som gravgaver. Urnerne varierer i størrelse fra 13 til 40 cm i højden, de fleste er dog 20-30 cm høje.⁴

Selvom Madsens indsamlingsmetode lader noget tilbage at ønske, fik fundet alligevel stor betydning for forståelsen af førromersk jernalder som kulturperiode. Generelt havde de systematiske herredsrejser forøget fundmængden, men Madsens udgravninger på Årre-gravpladsen bidrog betydeligt og det er stadig et af de største samlede fund fra førromersk jernalder i Danmark. Indtil da havde oldsager fra denne periode været meget sporadiske og var blevet fundet under vidt forskellige forhold. Med fundene fra Årre havde man nu et stort samlet materiale, indeholdende både metalsager og keramik, der ikke alene kunne sammenlignes indbyrdes, men også sættes i relation til tidligere fund fra fx moser, som det ikke hidtil havde været muligt at datere.

C.J. Beckers udgravninger i 1953-54

Der skulle gå næsten 60 år før der igen blev set på tuerne ved Årre. Denne gang var det den nyudnævnte professor ved

Her er Beckers udgravning lagt til Madsens. Beckers tuer er angivet med rødt.

Københavns Universitet, Carl Johan Becker, der i 1953-54 tog den lange tur til Vestjylland for at se nærmere på fortidens tuer. Becker var en af de første magistre, der blev uddannet i forhistorisk arkæologi (1938) i Danmark og virkede indtil han blev professor, som museumsinspektør på Nationalmuseet, hvor han allerede som studerende havde fået en vis tilknytning.⁵

Beckers undersøgelser foregik i tre uger i 1953 og da resultaterne var ret gode fortsatte han undersøgelserne i fem uger i efteråret 1954. Becker

brugte en metode, der kom til at revolutionere dansk arkæologi, da han i begyndelsen af 1960'erne anvendte den på større udgravninger af hele jernalderboplads. Med jordsluf trukket af traktor afrømmede han mulden i lange grøfter og kunne dermed afsløre fortidsminder, der trods pløjning stadig var delvist bevarede under den omrødede muldjord. På Årre-gravpladsen var de lave tuer for længst forsvundet, men de render, eller grøfter, som Madsen havde bemærket ved tuernes fod, kunne stadig erkendes som mørke

cirkler i den lyse undergrund. Store og små mellem hinanden

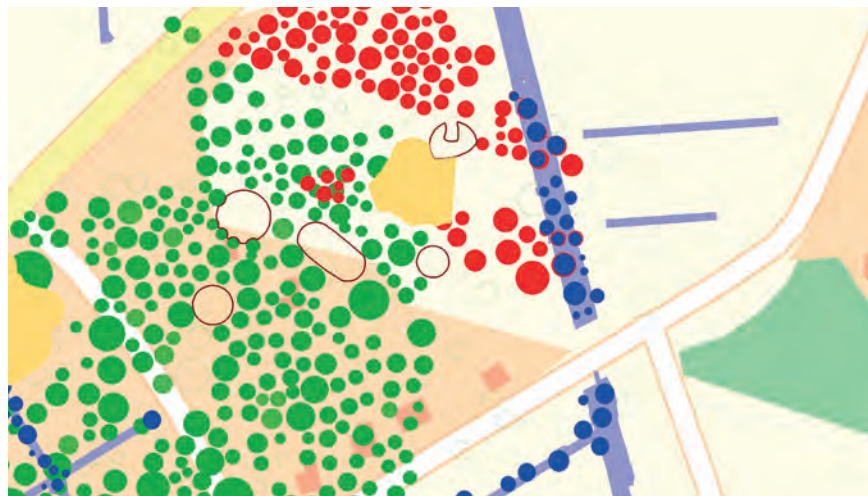
Med udgangspunkt i Madsens gamle gravning valgte han at trække et antal 2 m brede grøfter med 4 meters mellemrum i pladsens nordøstlige område. Herved kunne tuernes udstrækning bestemmes og der blev gravet et hul ned i midten for at tage urnerne op. Desuden blev enkelte af tuerne helt afdækket og ringgrøfterne omkring dem nærmere undersøgt. I alt fik Becker afdækket og undersøgt knap 100 tuer, hvoraf enkelte allerede var blevet undersøgt af Madsen. Desuden udgravede han en større overpløjet gravhøj, der viste sig at være fra den sene stenalder enkeltgravetid og indeholdt 4 grave. Hans væsentligste bidrag til forståelsen af gravpladsen og perioden generelt, var dog ikke den beskedne forøgelse af fundmaterialet, men derimod hans gennemgribende analyse og tolkning af samtlige fund fra perioden.

Det nye som Becker bidrog med var, at han ikke nøjedes med at studere genstandene, men også sammenholdt fundene med findestedet. På den måde var han i stand til, udover at ordne genstandene kronologisk, at udpege forskellige faser i gravpladsens brugstid. Bl.a. udledte han, at de tidligste grave var anlagt omkring den lille gruppe ældre gravhøje. I det område han selv havde udgravet, var fundene derimod fra en senere fase og han kunne konkludere at gravpladsen havde været i brug i godt 200 år.

De nye undersøgelser

I forbindelse med undersøgelserne, der gik forud for nedgravning af jordkablet til havvindmølleparken Horns Rev 2 fik museet i efteråret 2008 lejlighed til igen at grave på tuegravpladsen. Jørgen Lund, der er pensioneret lektor fra Aarhus Universitet med ekspertise i førromersk jernalder, havde beredvilligt stillet sig til rådighed, for at være med under udgravningen. Det var også ham, der inden vi gik i gang, havde været et smut i Nationalmuseets arkiv, for at finde Madsens originale optegnelser. Vi følte os derfor rimeligt godt rustet til at gå i gang med udgravningen og det var med stor spænding, vi utålmodigt fulgte gravemaskinens afrømning

af muld i kabeltracéet. De første timer følte som en evighed, hvor der ikke rigtigt skete noget, men endelig, lige efter frokostpausen dukkede de om sider op. De store mørke cirkler, som Becker også havde set. Tuernes ringgrøfter. Senere skulle det vise sig, at nogle af de ringgrøfter vi havde afdækket faktisk var præcis de samme som dem Becker havde set. Kabeltracéet gik nemlig lige gennem hans gamle udgravningsfelt. Vi blev også opmærksomme på, at der mellem ringgrøfterne fandtes nogle store gruber. Fænomenet er ikke tidligere blevet beskrevet, hverken på Årre-gravpladsen eller andre tuegravpladser. Selvom vi kan se af Beckers udgravningsplaner, at han har

I kabeltracéet stødte vi på Beckers gamle udgravning. Vores grøfter er markeret med lyseblå og tuerne er markeret med blå cirkler. Der hvor vi overlapper Beckers udgravning skimter man lige kanten af de røde cirkler under de blå.

Ringgrøfterne duker endelig frem under mulden.

afdækket nogle af de samme gruber, så er de ikke nævnt i hans optegnelser, og så vidt vi kunne afgøre i feltet, var de heller ikke blevet undersøgt før. Men vi lagde også mærke til noget andet, som var meget foruroligende. I hele kabeltracéet var undergrunden stribet af dybe plovfurer og mange steder var det meste af både urner og ringgrøfter slidt væk. Madsen havde i sin tid observeret at dybden på ringgrøfterne var 25-50 cm. Vi fandt at der nu blot var 5-10 cm tilbage.

På en lignende lokalitet ved Årupgård, der ligger mellem Ribe og Gram er der udgravet ca. 1200 grave af samme type som vi har med at gøre på

En kraftigt overpløjet ringgrøft med tydelige plovfurer. Den mørke firkantede pamege i midten er det hul Becker har gravet for at tage urnen op.

Årre-gravpladsen. Årupgård-gravpladsen blev totalt udgravet tilbage i 1970'erne, og her fandt man bl.a. ud af, at der har stået stolper i mange af ringgrøfterne. De har dannet en konstruktion enten som hegn eller måske en form for dødehus. På Årre-gravpladsen har hverken Madsen eller Becker set noget i den retning, men de har heller ikke systematisk undersøgt grøfterne. Vi blev klar over at muligheden for at gøre det efterhånden var forsvindende lille og vi vidste også at mindre end halvdelen af gravpladsen var blevet undersøgt. Desuden var pladsens udstrækning ikke helt afklaret.

Åbningen af kabeltracéet havde altså stillet os over for nogle ret vigtige opdagelser og nye spørgsmål om pladsen. På en bygherrebetalt udgravning,

som kabeltracéet jo var, er der imidlertid hverken penge eller tid til at give sig i kast med større undersøgelser og det er heller ikke muligt at grave udenfor tracéet. Vi havde dog den mulighed at søge Kulturarvsstyrelsen om midler til at udvide undersøgelserne, med henblik på at vurdere bevaringsgraden og finde gravpladsens ydre afgrænsning. Allerede få dage efter vores henvendelse fik vi besøg af Kulturarvsstyrelsen, der besigtigede pladsen og lyttede tålmodigt til vor klagesang. Ugen efter havde vi pengene til at gå i gang.

Vi gravede herefter nogle smalle grøfter ud i alle retninger fra den kendte del af gravpladsen og så langt ud, at vi var sikre på at have nået en afgrænsning. Det viste sig at vi flere steder fandt både gruber og nedsatte urner mellem ringgrøfterne. Og heldigvis var

Resultatet af de nye undersøgelser (blå) er her lagt til Madsens (grønne) og Beckers (røde) udgravninger.

Jørgen Lund i færd med at udgrave to urner, der stod mellem to tuer.

det ikke alle steder at urnerne var pløjet væk. I alt udgravede vi ca. 30 urner i meget varierende bevaringsgrad. Af de fleste var bare den nederste halvdel eller mindre tilbage, men der var også to helt intakte.

Jordfæstegrave

Så vidt tuegravpladsen, men der ventede os endnu en overraskelse inden vi var helt færdige – eller rettere tre. For i den nordligste del af kabeltracéet viste det sig, at der mellem spredte bo-pladsspor, som vi ikke havde skænket nogen videre opmærksomhed, gemte sig tre jordfæstegrave. De tre grave viste sig alle at have været plyndret i oldtiden, og det var nok derfor vi ikke i første omgang havde lagt mærke til dem, for de tre plyndringshuller lignede bare affaldsgruber.

Gravene lå temmelig dybt i undergrunden, 1,5 m nede, og på bunden viste det sig, at der var meget velbevarede kistespor og desuden "bordopdækning" i form af skåle og fade i gravenes fodender. Det er helt almindeligt i ældre romersk jernalder at den døde får et godt måltid mad med i graven – måske til den sidste rejse. Kisterne var i alle tre tilfælde lavet af udhulede træstammer. Ikke at kisterne var bevarede, for det var de ikke, men nedbrydningen af dem havde farvet sandet mørkt der, hvor der havde været træ. Den nordligste kiste var den bedst bevarede af de tre, fordi plyndringshullet her var ret snævert, lige ned i midten af graven. Siderne stod så flot, at man virkelig kunne fornemme den stamme, den var hugget ud af, bortset fra den mørkt farvede sand. Efter afrensning af indersiden af bulkisten, kunne man tydeligt se huggespor i fodenden.

I gravens centrale del, midt i den omrodede fyld i plyndringshullet fandtes tæt på bunden en rigtig fin ravperle, et ganske lille sølvfragment, muligvis af en hægte eller malle, små stumper tandemalje og et stykke oprullet sølvspiral, der evt. kunne stamme fra fibel. At disse små genstande findes midt i graven, i plyndringshullet, tyder på at der har været tale om en forholdsvis veludstyret grav. Man fornemmer næsten, hvordan "gravrøverne" har haft fat i kraven på den afdøde for at få fat i sølv- og ravsmykker og i skyndingen har tabt nogle mindre genstande – og afdødes kæbe. Et noget makabert scenarie!

De tre jordfæstegrave er samtidige med Lønnepigens grav, som man kan læse om andetsteds her i bogen. Og bortset fra at Lønnepigens kiste var bygget af ret svære egeplanker og de tre ved Årre var udhugget af træstammer, er der store ligheder mellem gravene. Gravformen var nemlig ret standardiseret på den tid. På Lønne Hede fandt man faktisk også en grav, der havde været plyndret i oldtiden. Det var én af dem der blev udgravet i 1995, og som er udstillet på Nymindegab Museum. I den pågældende kiste kan man se, at der er hugget hul i den ene ende og gravgaverne fisket ud derigennem. Det

Udgravning af de tre jordfæstegrave.

ser også ud som om den døde er blevet trukket gennem hullet. Fænomenet er slet ikke ukendt men observeret på flere gravpladser fra perioden.

Selvom betegnelsen plyndringshul er anvendt om de sekundære forstyrrelser i gravene, kan der naturligvis være flere tolkningsmuligheder for de aktiviteter, der har fundet sted. Forstyrrelserne har ikke nødvendigvis alene haft et berigelsesformål, men kan vel have indgået i en form for gravriter, det kan være svært at komme nærmere ind på. I hvert fald må vi konstatere ud fra fund og kontekst, at nogen har gravet et ret omfattende hul, sandsynligvis gennem en mindre høj og i hvert fald gennem en 1,5 m dyb grav ganske kort tid efter begravelsen har fundet sted. Og de har fjernet noget fra de gravlagte i processen.

Og hvad som videre hændte

Der er gået over et år siden udgravningerne sluttede, men desværre er urnerne stadig ikke blevet tømt. De opbevares i en fryser på Konserveringscenter Vest i Ølgod. Alle urner er dog blevet røntgenfotograferet, så vi ved at der findes metalsager i flere af dem. Så vidt vi kan se på billederne er der ingen nye typer imellem og også urnerne er af de samme typer som Madsen og Becker fremdrog. Så på sin vis kan man sige at Carl Neergaard havde ret i sin vurdering, da han for mere end hundrede år siden skrev at "... *Materialet, som Udgravningerne have bragt frem, er saa betydeligt og tillige af*

en saa ensartet Karakter, at det næppe kan ventes, at kommende Undersøgelser i kjendelig Grad ville ændre de nu vundne Resultater."⁶ Hvad Neergaard til gengæld ikke vidste, var at vi hundrede år senere stadig kan finde ny viden om gravpladsen ved Årre. Der er for så vidt ingen grund til at gentage de samme undersøgelser, som Madsen og Becker lavede. Det er sikkert rigtigt, at en forøgelse af fundmaterialet ikke vil ændre nævneværdigt ved vores viden om – ja, fundmaterialet. Men der er stadig ubesvarede spørgsmål omkring gravriterne og jernalderens levevis. Og det ser ud til, at vi har fundet noget nyt mht. gravriterne, for der er ingen før os, der har lagt mærke til anlæggene mellem tuerne. Også naturvidenskaben hjælper os til at stille og besvare flere spørgsmål. Vi har fået de første resultater af jordprøverne vi tog fra nedgravningerne ernerne stod i. Jorden er blevet analyseret på Moesgård Museums Konserverings- og naturvidenskabelige afdeling, hvor man har fundet korn i enkelte af dem. Det vurderes at der er basis for en videre analyse, der måske kan fortælle os noget om de kornsorter man dyrkede på den tid og om der evt. ses særlige træk ved det korn der er havnet i gravene.

Og hvem skulle have vidst, at der lige nord for gravpladsen fandtes jordfæstegrave fra en senere periode? Det er muligt, at der ligefrem er tale om kontinuitet meget længere op i tid end hidtil antaget. At området omkring gravpladsen har været brugt til

begravelser i tusinder af år, vidner de mange gravhøje om, og det kommer både Niels Algreen Møller og Lars Chr. Bentsen nærmere ind på i de følgende artikler.

Noter

- 1 Undersøgelsen af kabeltracéet har museets journalnummer VAM 1533. Undersøgelsen af Årregravpladsen har museets journalnummer VAM 1600
- 2 Klaus Ebbesen: *Fortidsminderegistreringen i Danmark*. København 1985.
- 3 A.P. Madsen & C. Neergaard: *Jydske Gravpladser fra den førromerske Jernalder. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1894*, s. 165-212.
- 4 Oldsagerne er gengivet efter Madsen 1894 (som ovenfor), s. 177 og 184-185.
- 5 Klavs Randsborg: *Nekrologer: Carl Johan Becker 1915-2001. Københavns Universitets årbog 2001*, s. 101. Neergaard 1894, s. 192.
- 6 Neergaard (som ovenfor), s. 192.

Ravperlen, der blev fundet i én af gravene.